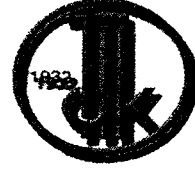




T.C.
ESKİŞEHİR
VALİLİĞİ



**X. ULUSLARARASI
YUNUS EMRE SEVGİ
BİLGİ ŞÖLENİ BİLDİRİLERİ
(06-08 MAYIS 2010)**

**Hazırlayan
Prof. Dr. Erdoğan BOZ**

ESKİŞEHİR, 2011

YUNUS EMRE’NİN COĞRAFYASI

Yrd. Doç. Dr. Murat A. KARAVELİOĞLU

Kaynakların, Yunus Emre hakkında verdikleri bilgiler son derece sınırlı olup yer yer çelişkilidir. Hakkında çok sayıda araştırma yapılmış olmasına rağmen kesin ve doğru sonuçlara ulaşmak bugün için mümkün olmayan Yunus Emre’yi bir muamma olmaktan çıkarma yolundaki en önemli veriler, hemen her şair gibi eserlerinde gizlidir. Her tarihî kişilik gibi zamanının ve toplumunun bir ferdi ve şairi olan Yunus, böylece kendisi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu bildiride, yaşadığı ve dolaştığı yerler hakkında bazen net bilgiler, bazen de ipuçları bulunan şiirlerinden hareketle bir “Yunus Coğrafyası” tespiti yapılmaya çalışılmıştır.

Türk Edebiyatı tarihinin her bakımdan şüphesiz en büyük şairlerinden biri olan ve bu büyüklüğü ile tesirleri asırlardır süregelen Yunus Emre’nin gerek menkıbeleri ve tarihi hayatı hakkında; gerekse sanatı, şairliği ve mutasavvıflığı meyanında günümüze kadar çok şey yazılmış, söylenmiştir. Denilebilir ki hakkında onun kadar araştırmalar yapılan, yazılıp çizilen bir şair azdır. Ne var ki nesillerin ilgisini bu denli üzerine çeken Yunus Emre hakkında bilinenler, onun şöhretine nazaran oldukça sınırlıdır. Özellikle Köprülü ile başlayıp Gölpınarlı ile devam eden ve geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısı ve bilhassa son çeyreğinde yoğunluk kazanan araştırmalarda belirli bir mesafe kat edilmiş olmakla beraber eldeki bilgilerin çok sınırlı oluşu, Yunus Emre üzerindeki sis perdesini aralamaya yetmemiş görünmektedir. Elde yeni vesika bulunmamasına rağmen başta üniversiteler olmak üzere çeşitli kurumlar tarafından düzenlenen Yunus Emre’yi anma toplantıları -tıpkı Anadolu’nun değişik bölgelerinde medfen veya makamına rastlanıyor olması gibisinden uzun yıllar geçse de onun hâlâ büyük bir saygı ile hatırlanıyor olmasının bir göstergesidir.

Bu bildiride, Yunus Emre'nin menkıbevi veya tarihi hayatı anlatılmayacaktır. Onun bir hümanist veya filozof yahut bir mutasavvıf olduğu da ele alınmayacaktır. Hayata, insana, ölüme, ahiret hayatına ve Yaratıcısına bakışı ve bunları dile getirişi de bu bildirinin konusu dışındadır. Elbette her şair gibi Yunus Emre de şiirlerinde kendisinden, çevresinden, toplumdan ve zamandan bahseder. Fakat bizim, Yunus'un söylediklerine bakışımız, seyahatleri ve hayatının çeşitli dönemlerinde doğduğu topraklardan uzaklara gidişi veya gidip gitmediği ile ilgili olacaktır. Faruk Kadri Timurtaş'ın belirttiği gibi o, "insana çok değer veren, bütün insanlara bir göz ile bakan büyük bir Müslüman-Türk 'insancısı'dır" TİMURTAŞ, s. II . Bize göre seyahatlerinin temel sebebi bu "insancı" özelliğidir.

Unutulmamalıdır ki hiçbir şair, sırf kendini, kendi hayat hikâyesini ve başından geçenleri anlatmak için şiir yazmaz. Ama kendisini anlattığı şiirlerde bile insanlığa vermek istediği mesajlar vardır. Şiiri bir sanat olarak değil de fikir ve öğretinin aktarımı için bir araç olarak gören şairler dahi bunu belirli sanat ve estetik ölçüleri içinde yaparlar. Hele Yunus'un şiiri söz konusu olduğunda bu durum, büsbütün aşikârdır. Çünkü onun, kendisinden önce gelen mesela Ahmet Yesevî veya çağdaşlarından, mesela Âşık Paşa yahut sayısız takipçilerinin herhangi birinden üstün bir lirizme, coşkulu ve samimi bir ifadeye malik olduğu bilinen bir gerçektir. Bu coşkun ve içten şiirlerde Yunus, hayatının mahdut vecheleri hakkında olduğu kadar, Anadolu coğrafyasındaki gezintileri ile ilgili de bazı bilgiler verir. Bir şair hakkında bilgi veren çeşitli kaynaklar vardır. Şuara tezkireleri, tarihler, hatırat kitapları, arşiv belgeleri, terekeler, mahkeme sicilleri, mecmualar tarihsel bir kişiliğin ortaya çıkarılmasında vazgeçilmez bilgi menbalarıdır. Fakat bütün bunlardan daha önemli ve daha sağlıklı bilgiler içeren daha kıymetli bir kaynak da bizzat şairin eserleridir. İşte kendi dilinde ifadesini bulan bu bilgi kırıntıları bildirimizin asıl konusudur. Haddizatında bugün artık böyle spesifik incelemelere daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim "Yunus problemini onun ölüm tarihi ile mezarını tartışma sorusuna indirgeyerek ve çevresinde bir 'kült' oluşturarak, *Divan*'ın bize

sunduğu verileri bir yana bırakmanın da anlamı yoktur”
ALPTEKİN, 124 .

Yunus Emre'nin coğrafyasına geçmeden önce doğrudan doğruya kendisi hakkında bilgi verdiği şiirlerine işaret etmenin yararlı olacağını düşünmekteyiz. Yunus Emre'nin, bir bütün olarak (=yek-âhenk) kendisinden söz ettiği şiirleri azımsanmayacak sayıdadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla yedi şiirde o, bütünüyle kendisini anlatmak yoluyla mesaj vermektedir. Kendisinden şikâyet ettiği, bir türlü kâmil insan olmadığını söylediği bir şiirinde o, şeyhlik makamında bulunduğunu, kime öğüt verdiyse onun Hakk'a ulaştığını fakat nefsinin bir türlü nasihat dinlemediğini anlatır TİMURTAŞ, 33; TATÇI (I), 41 . Allah'a olan aşkını coşkunu ama mütevazi bir dil ile anlattığı şiirinde Yunus, İlahi cezbe içinde kendisini gâh Hz. İsmail'e, gâh Mecnun'a benzetir TİMURTAŞ, 45; TATÇI(I), 46 . Yine İlahi aşkın lirik terennümlerini, kendi halet-i ruhiyesi içinde veren şair, çareyi bir ermişin huzuruna varmakta bulur ve nefesine bunu öğütler TİMURTAŞ, 48; TATÇI (I), 50 . Miskinliğini övdüğü bir başka şiirinde ise yine tümüyle kendisinden bahseder TİMURTAŞ, 49; TATÇI (I), 51 . Başka bir şiirinde Yunus, aşkında ne kadar sadık olduğunu söyler. Öyle ki aşkı, cenneti gözüne göstermemektedir TİMURTAŞ, 50; TATÇI (I), 52 . Ezeli ve ebedi sevgilisini anlattığı bir şiirde, yerde ve gökte hep onu gördüğünü söyleyerek gerçek âşığın nasıl olması gerektiğini kendisini örnek göstererek tanımlar TİMURTAŞ, 53; TATÇI (I), 53 . Baştan sona gönlünü, gönlünün çeşitli hallerini dile getirdiği bir şiirinde tezatlardan büyük bir ustalıkla yararlandığı görülür TİMURTAŞ, 63; TATÇI (I), 49 . Bütün bu metinlerde Yunus Emre'yi kendi dilinden dinlemek mümkün olmakla birlikte ne yazık ki hayatı hakkında doyurucu bir malumat edinmek imkânı bulunmaz.

Buna rağmen *Divan*'ın değişik yerlerinde hayatı hakkında bazı bilgi kıyılarına ulaşmak mümkün olmaktadır. Özellikle adını zikrettiği mısralarda bu kıyımlar belirli bir yekûn bile teşkil etmektedir. Örneğin bir beytinde çocukluk yıllarına dair öz eleştiri yapmakta ve ilim okumadığı için kendisini

suçlamaktadır TATÇI (I), 94/5 . Bunu destekleyen bir beyit daha vardır ki onun ümmi olduğunu söyleyenlerin, hükümlerine delil olarak gösterdikleri meşhur bir beyittir:

Âşık ma'şuk birdür bile ışkdan gelür her menzile
Bîcâre Yûnus ne bile ne kara okıdı ne ak

Öte yandan yine ümmi olduğunu fakat aynı zamanda İlahi aşk ilmini okuduğunu haber verir TİMURTAŞ, 167/6-7; TATÇI (I), 170/6-7 . Aynı manayı işlediği bir başka beyitte ise aşk kitabını okuduğunu, ayrıca ilim öğrenmeye, yazıp çizmeye gerek olmadığını açıkça söyler TİMURTAŞ, 133/3; TATÇI (I), 171/2 :

Çün ışkun kitâbını okıdum tahsîl itdüm
Ne hâcet kim karayı ağ üstine yazaram

Tahsiliyle ilgili bu verilerin, onun ümmi olduğuna dair görüşlere kuvvet kazandırdığı açıktır. Zaten o,

Kamuya söz söyledür ibret için
Yûnus'ı da söyledür ol Sübhân'ı

diyerek Allah tarafından söyletildiğini ifade eder TİMURTAŞ, 297/9; TATÇI (I), 379/9. Ayrıca TİMURTAŞ, 242/7; TATÇI (I), 311/7 . Yunus Emre'nin şeyhi Tapduk Emre'nin halifesi olduğunu, onun müridi olduğunu, son nefesinde bile şeyhinin ismini anmak istediğini söylediği metinleri burada sadece hatırlamakla yetiniyoruz.

Yunus, kendi coğrafyasına ve seyahatlere çıktığına dair bize bazı bilgiler sunmaktadır. Bugünkü bilgilerimize göre büyük bir ihtimalle Porsuk Çayı'nın Sakarya Nehri'ne döküldüğü havzada, Sakaryasuyu adı verilen ve Sivrihisar yakınlarında bulunan bir yerde KÖPRÜLÜ, 265 veya buraya yakın bir bölgede doğup, en azından hayatının bir kısmını geçirdiğini kuvvetle tahmin ettiğimiz şairin ayrıca nerelere gittiğini tespit etmek hususunda, kendi söylediklerinin her şeyden değerli olduğu vurgulanmalıdır. Öte yandan önemle işaret edilmeli ki Yunus'un nerelerde yaşadığı, nerelere gittiği konusu biraz da Tapduk Emre ile ilgili bilgilere bağlıdır; ancak onun hakkında bazı Bektaşî menkıbeleri dışında neredeyse hiç bir şey bilinmemektedir. Hatta tam tersine bizzat Yunus, onu bilmemize yardımcı olmaktadır.

ayrı
buğ
Çok
Arif
olac

buğc

getir

sayıs

dergâl
tanıyıs
menkı
seyaha

tahsil
insanla
amacı
ile gör
72/4, 2
tahsil n
gitmiş
Emre'n
hayatını
gördüğü

Yunus Emre'nin, doğup büyüdüğü topraklardan belki ilk ayrılışı kıtlık yaşanan bir yılda Hacı Bektaş-ı Veli'nin huzuruna buğday almaya gittiğinin anlatıldığı bir Bektaşî menkıbesidir. Çok iyi bilinen bu menkıbeyi burada uzun uzun anlatmak yerine Arif Nihat Asya'nın mısralarındaki ifadesini aktarmanın yeterli olacağı kanaatindeyiz:

*“Bir kıtlık yılında Hacı Bektaş kapısına alıç götürmüş,
buğday istemişsin...*

*Seni üç gün ağırladıktan sonra, içerden haber
getirmişler:*

Buğday mı diler, Erenler himmeti mi?

Buğday!

Yine haber getirmişler:

*O alıcın her tanesine nefes edeyim ve isterse çekirdekler
sayısınca himmet eyleyeyim!*

Sen, bir türlü buğdaydan geçememişsin...

Fakat yükünle Erenler kapısından ayrılınca uyanmış;

Nittim ben?

Diyerek, koşa koşa himmete dönmesini bilmişsin.

Bizse hâlâ buğday kaygusundayız, Yûnus!” ASYA, 11 .

Öte yandan Hüdâyî'nin *Vâkıât*'ında anlatılan ve dergâhtan ayrıldıktan sonra şeyhinin eşiğine yatışı, şeyhinin onu tanıyışı ve bunun, Yunus'un kemale erdiğine işaret sayılması menkıbesi, eğitiminin bir gereği olmalı, onun bir müddet seyahat ettiğini düşündürür.

Yunus Emre'nin seyahate çıkma sebeplerinin başında tahsil gelir. Belki öğrenmek amacıyla, belki gönlündekileri insanlara da ulaştırmak, onları birliğe, kardeşliğe çağırarak amacıyla yollara çıkmış, il il dolaşmıştır BİLGİN, 30 . Mevlana ile görüştüğüne dair divanında yer alan bilgilerin TİMURTAŞ, 72/4, 237/7; TATÇI (I), 64/4, 301/7 bize sunduğu bilgiler ise tahsil maksadıyla dönemin ilim ve sanat merkezi olan Konya'ya gitmiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Yunus Emre'nin, doğup büyüdüğü yerlerden uzaklara gittiğine ve hayatının bir döneminde -belki çeşitli dönemlerinde- yeni yerler gördüğüne delil sayılan beyitlerden en meşhuru,

Aceb şu yirde var m'ola şöyle garib bencileyin

Bağrı başlu gözi yaşlu şöyle garib bencileyin
beytiyle başlayan şiirinin ikinci beyti olan şu,
Gezdüm Urum-ıla Şam'ı yukarı illeri kamu
Çok istedüm bulmadum şöyle garib bencileyin
beytidir TİMURTAŞ, 217/1-2; TATÇI (I), 277/1-2 . Bilindiği
gibi Rum (Urum) ülkesi, eskiden Anadolu coğrafyası için
kullanılan bir adlandırma idi. Dolayısıyla bu beyitten Yunus'un,
bütün bir Anadolu'yu dolaştığına hüküm olunabilir. Çoğu zaman
Bağdat gibi, Fizan gibi, Çin ü Maçin gibi uzaklıktan kinaye
olarak edebi metinlerde geçen yer isimlerine benzer bir şekilde
Şam şehrinin de uzaklık belirten bir ad olduğu düşünülmezse
Yunus'un Şam'a gittiği farz olunabilir. "Yukarı iller" ile kuzey
ve kuzey doğu Anadolu coğrafyası ile bugünkü Azerbaycan,
Kafkasya bölgeleri kastediliyor olmalıdır. Bu ifade ile birlikte
düşünüldüğünde şairin, Şam'a kadar gitmiş olabileceği akla
gelmektedir. İlk beyitte "şu yir" ifadesi "yeryüzü" anlamına
geldiği gibi, bununla Yunus'un gezip gördüğü geniş coğrafi
bölgeler kastedilmiş olabilir. Nitekim aynı şiirin son beytinde
kendisine şehir şehir dolaşmasını öğütlediğine göre, şairin bir
arayış içinde olduğu veya irşat göreviyle pek çok yeri dolaştığı
düşüncesi kuvvet kazanmaktadır.

Yunus Emre'nin açıkça şehir ismi vererek
araştırmacıları, buraları gördüğü fikrini taşımaya yönlendiren
beyitlerinden biri de

Kayseri Tebriz ü Sivas Nahcuvan u Maraş Şiraz
Gönül sana Bağdat yakın âlemlere dîvâdasın

beytidir TATÇI (I), 278/6 . Timurtaş neşrinde bulunmayan
metinde Yunus, açıkça, birbirinden çok uzak mesafelerde
bulunan bazı şehirleri anmaktadır. Biz şairin buralara gittiği,
belki bir müddet kaldığı kanaatindeyiz. Çünkü bu beyitte anılan
şehirler, daha önce yer verdiğimiz "Urum" ve "yukarı iller"
tanımlarına uygun yerlerdir. Hatta bu beyitten, onun bugünkü
İran şehirlerinden bazılarına uğradığı sonucuna ulaşılır. Ancak
yine de bu yerlerin birer sembol olduğu düşüncesi her zaman
ortadadır ve katî bir vesika bulunmadıkça kesinlik
kazanamayacaktır.

Yunus Emre'nin yaşadığı on üçüncü yüzyılın ikinci
yarısında Anadolu'da yerleşik hayatın yanı sıra konar göçer bir

hay
yaş
bey
TA

söy
ok
be

ka
şii

be
de

Ke
gi

me
ka

uz
öğ

D
or

D
üz

ol
dü

tu

de

ço
de

ge
de

hayatın da var olduğu bilinmektedir. Şairin, böyle bir hayat tarzı yaşadığına dair elimizde vesika bulunmamakla birlikte bir beytinde buna dair bir işaret görülmektedir TİMURTAŞ, 227/6; TATÇI (I), 292/6 :

İndük Rûm'ı kışladuk çok hayr ü şer işledük
Uş bahar geldi göçdük elhamdülillâh

söyleyişinde şairin mevsimlere bağlı olarak böyle bir yaşantısı olduğu düşüncesi bir ihtimal çerçevesinde bile olsa belirmektedir.

Şairin, ilden ile dolaştığını ifade ettiği bir beyit de, bazı kaynaklarca başka bir Yunus'a ait olduğu iddia edilen ünlü şiirinin, Timurtaş neşrinde bulunmayan,

Ben yürürüm ilden ile dost sorarum dilden dile
Gurbetde hâlüm kim bile gel gör beni aşk neyledi

beytidir TATÇI (I), 404/3 . Bilindiği gibi Hacı Bektaş dergâhına gitmeden önce Yunus'un bir şeyhi bulunmamaktadır. Kendisine Hacı Bektaş-ı Veli tarafından Tapduk Emre'ye gitmesi söylendiğinde o, derhal Tapduk'u aramış ve yine menkıbenin bize anlattığına göre onun dergâhında uzun yıllar kalmıştır. Buraya aldığımız beyitte şair, şeyhini aramak için uzun yollar kat ettiğini ve gurbette kaldığını söyler. Tasavvuf öğretisinde dünyanın bir gurbet yeri olduğu bilinmektedir. Dünyaya gelen insan, asıl vatanından ayrı düşmüş ve tekrar oraya dönmek üzere bir süre kalmaya mecbur edilmiştir. Klasik Doğu ve Batı edebiyatlarında ve başta Tekke edebiyatı olmak üzere Divan edebiyatında, halk edebiyatında dünya gurbet yeri olarak anlatılmıştır. Dolayısıyla şairin "gurbet" derken bütün bir dünyayı ve dünya hayatını kastetmiş olabileceği gözden uzak tutulmamalıdır.

Risaletü'n-nushiyye'nin 248. beytinde Yunus Emre,

Yiri gögi gezüp ben bulımadum
Ne var zerreyisem tolınamadum

demektedir TATÇI (II), 74 . Bizce bu beyit de Yunus'un bir çok yeri gezip dolaştığına ve bir arayış içinde olduğuna dair delil sayılabilir. Gezdiği, gördüğü yerlerin çokluğunu "yeri gögi gezüp" diyerek ifade eden şair kendisini, "tolınmak = ay dolmak, dolunay olmak" kelimesiyle ay'a benzetmektedir.

Sonuç

Tarihî kişiliklerin, hayatlarına dair eserlerinde verdikleri ipuçlarının, edebiyat tarihçileri için en önemli karineler olduğu gerçeğini burada ısrarla zikretmeliyiz. Kaynakların, birbirleriyle çelişen ifadelerinden bir hükme varmak, ancak ayrıntılı eser incelemeleriyle mümkün olabilir. Türk edebiyatı tarihi araştırmalarında bizzat esere dayanan çalışmaların son yıllarda önem kazandığını görmek sevindiricidir. Eserin sunduğu veriler ile diğer vesikalardan elde edilen bilgilerin birbirlerini tamamlar nitelikte olması, araştırmacıyı doğru hükümler vermeye sevk etmekte ve yanılığa düşme riskini en az seviyeye indirmektedir.

Günümüzden yedi asır gibi çok uzak bir zamanda yaşayan bir şairin hele kaynaklar da yeterli bilgi vermiyorlarsa kişiliği ve hayatı hakkında kesin hükümlere varmak imkânsızdır. Her ne kadar gezip dolaştığına dair kısmî bilgileri bizzat eserinden elde etmek mümkünse de bazı ifadelerin mecazî anlamlar taşıdığı gözden uzak tutulmamalıdır. Ancak açıkça şehir ve bölge isimleri veriyor olmasından hareketle Yunus Emre'nin, özellikle tahsil ve irşat gibi sebeplerle yaşadığı yerden uzak diyarlara seyahat ettiğini söylemek yanlış olmasa gerektir. Dervişlikte ve tasavvuf terbiyesinde seyahat etmenin önemi ve lüzumu düşünüldüğünde Yunus'un da bu yolda bulunduğu kanaatine varmak mümkündür. Öte yandan bu hüküm, onun ümmi mi yoksa çok iyi öğrenim görmüş biri mi olduğu yolundaki bugün hâlâ tartışılan konuya, aslında ümmi olmadığı yönünde bir katkı sağlayacaktır. Bu sebeple meselenin ve şairin tarihî kimliğinin aydınlanmasının yeni vesikalara ihtiyaç duyduğunu ve kaynakların mukayeseli olarak incelenmeye muhtaç bulunduğunu itirafa mecburuz.

Kaynakça

- ALPTEKİN, Turan; "Yunus Emre'yi Yeniden Değerlendirme", *Gösteri*, 124, İstanbul 1991.
ASYA, Arif Nihat; "Buğday", *Türk Edebiyatı Y.E. Özel Sayısı*, I, 5, İstanbul 1972.
BİLGİN, Azmi; *Yunus Emre*, Şule Yayınları, İstanbul 2000.

X. ULUSLARARASI YUNUS EMRE SEVGİ BİLGİ ŞÖLENİ 6-8 MAYIS
2010

KÖPRÜLÜ, Fuad; *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*,
Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1993.

ÖZTELLİ, Cahit; *Yunus Emre: Yeni Belgeler-Bilgiler*, Ankara
1971.

TATÇI, Mustafa (I); *Yunus Emre Divanı*, Akçağ Yayınları,
Ankara 1991.

TATÇI, Mustafa (II); *Yunus Emre Divanı Risaletü'n-Nushiyye -
Tenkitli Metin-*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri; *Yunus Emre Divanı*, Kültür
Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980.

Yeni Tarama Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara 1983.

Yunus Emre Bibliyografyası, Ankara 1988.

Yunus Emre Özel Sayısı, *Türk Yurdu*, 319/1, İstanbul 1966.